

Geloof en zin in tijden van transitie

Contouren van een nieuwe kennisagenda en lectoraat Theologie-Ede

PROCESBESCHRIJVING

Deze notitie is de neerslag van een zoektocht naar een nieuwe kennisagenda voor de Theologie-opleidingen en het daaraan verbonden lectoraat van de CHE¹. Deze zoektocht begon al in het najaar van 2021 met de notitie 'Op weg naar een nieuwe kennisagenda Theologie 2023'. In mei 2022 volgden twee inputbijeenkomsten met collega's en vervolgens op 24 en 25 november twee belangrijke en goed bezochte werkveldbijeenkomsten met GL-partners en met partners uit het brede werkveld van hbo-theologie². In het voorjaar van 2023 is de input verwerkt van de kenniskring van het lectoraat en de kerntaakteams van de opleiding. Deze externe versie beperkt zich tot de inhoudelijke afbakening van de kennisagenda. Het thema is voorlopig en wordt pas definitief gemaakt nadat de nieuwe lector is aangetreden. Het streven is dat deze september 2023 van start gaat.

1. Enkele uitgangspunten

In de nieuwe kennisagenda wordt voortgebouwd op de inhoudelijke thematiek van het huidige lectoraat 'Zingeving in nieuwe geloofsgemeenschappen'. Daarin werd vooral ingezoomd op het WHY achter allerlei (innovatieve) christelijke praktijken: de vragen naar het heil, naar wat practitioners verstaan onder heilzaam en hoe zij dit vormgeven, communiceren en hoe de receptie daarvan is. We zien daarin verschuivende opvattingen en merken dat onze aandacht hiervoor wordt gewaardeerd, ook binnen al langer bestaande geloofsgemeenschappen die te maken hebben met innerlijke secularisatie en kerkverlating.

Tegelijk willen we meer dan voorheen beginnen bij vragen die we hebben opgehaald in het werkveld en deze samen met hen in teams onderzoeken en doordenken. We willen dat doen door per beroepsspecialisatie vanuit onze kenniskring en kerntaakteams duurzame verbindingen aan te gaan met geïnteresseerde werkveldpartners, bijvoorbeeld in enkele professionele leergemeenschappen. Docenten, studenten en professionals uit het werkveld kunnen daarin in co-creatie samen onderzoek ontwikkelen en uitvoeren en reflecteren op de betekenis van de uitkomsten voor het professionele handelen. Daarbij kan ook gezocht worden naar uitwisseling en samenwerking met ander theologische instituten.

Uitgaande van een gedeelde thematiek, willen we optrekken met de breedte van ons werkveld, ons 'klavertje vier' van scholen, kerken, instellingen en (christelijke) organisaties. We kiezen dus niet voor een niche van alleen scholen of alleen lokale kerken of zorginstellingen, maar willen in de loop van de nieuwe lectoraatsperiode in elk segment zichtbaar zijn met onderzoek en kennisdeling. Daarbij willen we voorkomen dat we ons eenzijdig richten op witte, gesecculariseerde tijdgenoten die lijken op 'ons soort mensen' aan de CHE, maar ook optrekken met vertegenwoordigers van de multiculturele en multireligieuze samenleving. We willen recht doen aan de breedte van de plurale samenleving en daaruit ook leren voor ons onderwijs dat studenten hier grondig op moet voorbereiden.

¹ De notitie is tot stand gekomen in onderling overleg tussen directeur Herman Oevermans, lector Sake Stoppels en Bert Roor als portefeuillehouder Onderzoek binnen het curriculumteam. Bert trad op als penvoerder.

² De fieldnotes hiervan zijn opgenomen als bijlage.

2. Contouren van een nieuwe kennisagenda

In gesprekken met werkveldpartners en collega's zijn veel vragen naar voren gekomen. Het is niet eenvoudig om deze op één noemer te brengen. Als we dat al willen doen is deze noemer breed en te omschrijven als

de zoektocht naar de ervaring van zin en betekenis in een snel veranderende wereld.

Die zoektocht is zichtbaar onder seculiere tijdgenoten die afstand hebben gedaan van traditionele zingevingkaders, maar even goed binnen christelijke geloofsgemeenschappen en de scholen, instellingen en organisaties die hiermee verbonden zijn of hieruit zijn voortgekomen. Dit thema plaatst een eerder door ons geformuleerd onderwerp over de communicatie van, uit en over het christelijke geloof in de samenleving in een ander perspectief. Door sommige werkveldpartners werd dit geïnterpreteerd als verbale 'missionaire communicatie' en als te veel uitgaan van de veronderstelling dat dit met enige aanpassingen nog steeds mogelijk is in de huidige samenleving. Maar juist die communicatie is een probleem geworden. Dat heeft meerdere oorzaken. Bijvoorbeeld het verdampen en ontbreken van Bijbelkennis en het vervreemden of volledig onbekend zijn met christelijke verhalen, tradities en feestdagen. De taalvelden van kerk en samenleving drijven steeds verder uit elkaar. Het ontbreekt de meeste mensen aan een antenne voor het vocabulaire en de betekenis van de christelijke boodschap en woorden worden betekenisloos. Dat wordt versterkt door een cultuur van ontleding, van vaak fragmentarische en vluchtige communicatie via sociale media en van twijfel aan de waarheid van allerlei uitspraken. Autoriteiten en media – ook christelijke – worden steeds minder op hun woord vertrouwd. Deze signalen komen het sterkst naar voren via professionals die werken met geseculariseerde jongeren of in het publieke, niet-kerkelijke domein.

De geloofscommunicatie wordt echter niet alleen gehinderd door gebrek aan kennis en geloofstaal bij tijdgenoten, het is ook de relevantie van het geloof zelf die voor velen ter discussie staat. Waarom zou je geloven in iets dat of iemand die je niet kunt zien, horen of waarnemen, terwijl je ook zonder dat geloof prima je eigen leven kunt leiden? Geloven wordt eerder als een sta-in-de-weg beleefd voor de eigen autonomie en ontwikkeling, dan als een weg naar het volle leven (Joh. 10:10). Ook keren mensen kerk en geloof de rug toe, vanwege negatieve oordelen over 'Gods grondpersoneel', op grond van berichtgeving in de media of op basis van eigen waarnemingen of persoonlijke ervaringen. Wie is in staat om in zo'n klimaat het blijvend belang aan te tonen van geloven in God en/of het actief deelnemen aan een geloofsgemeenschap? Zelfs binnen geloofsgemeenschappen is dit al een grote uitdaging en zeker niet alleen naar de jongste generaties. De innerlijke secularisatie raakt volgens Herman Paul ook de harten van trouwe kerkgangers³. Zij richten hun verlangens meer en meer op het leven hier en nu (immanentisering), waarbij God en de eeuwigheid verdwijnen achter de horizon. We zien het om ons heen, ook binnen de CHE.

Toch zoeken ook tijdgenoten die zich van God hebben losgemaakt naar houvast in een tijd waarin crisissen zich opstapelen. Ze kunnen zich daardoor leeg en eenzaam voelen. 'Het verlaten individu is overal,' volgens psychiater Esther van Fenema. 'We lijden aan eenzaamheid, onzekerheid en somberheid, en voelen vertwijfeling en angst. We worstelen met tal van psychische klachten, die veelal terug te voeren zijn op zingeving en vooral het gebrek eraan: leegte. Dat nare gevoel proberen we te dempen door excessief te consumeren en te 'genieten', waardoor we ons steeds leger gaan voelen en in een negatieve, vicieuze cirkel terechtkomen.'⁴

³ Herman Paul, *De slag om het hart. Over secularisatie van verlangen*. Zoetermeer, 2017.

⁴ <https://www.nouveau.nl/happy-50/psyche/psychiater-esther-van-fenema-51-we-zijn-onze-handleiding-kwijt?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>, geraadpleegd op 23-2-2023

Wat betekent dit voor allerlei christelijke professionele praktijken, voor vrijwilligers en professionals, voor de opleiding van GL-docenten en hbo-theologen? Wat is hun eigen zoektocht en houvast, hoe kunnen zij verbinding maken met seculiere tijdgenoten en hen iets van hoop en betekenis aanreiken vanuit de rijkdom van het christelijk geloof? De geconstateerde spanning zorgt voor een kloof tussen beleden en geleefd geloof en werkt daarmee door in de haarvaten van christelijke praktijken. In christelijke scholen voor voortgezet onderwijs is het een uitdaging om de brug te slaan naar de leef- en denkwereld van leerlingen, maar dat geldt ook voor bijvoorbeeld jongere generaties in kerken en cliënten en pastoranten in instellingen. Het werpt gelovigen en gelovige werkers terug op zichzelf en - hopelijk - ook op God en op elkaar. Maar ook dat laatste spreekt niet meer vanzelf in een tijd waarin banden met geloofsgemeenschappen losser worden of zelfs verbroken worden en waarin de verborgen omgang met God en de persoonlijke en gezamenlijke omgang met de Bijbel onder druk staan. Gelovigen moeten het dan zelf uitzoeken. Hoewel er in Nederland nog vele gelovigen en geloofsgemeenschappen zijn waar dit niet of niet in deze mate geldt, wordt ook deze groep kleiner. Toch is dit niet het hele verhaal. Er is een sterke groei waarneembaar van het aantal moslims en christenmigranten en daarmee verbonden geloofsgemeenschappen (zowel mono- als intercultureel). Maar zij spreken vaak letterlijk en figuurlijk een andere taal en zijn niet zo door het proces van 'verlichting' en secularisatie heengegaan als veel oorspronkelijke Nederlanders. Dit roept voor hen allerlei vragen op in een seculiere samenleving. Die vragen spelen soms ook in hun contact met kerkelijk betrokken Nederlanders die worstelen met existentiële geloofsvragen.

Hiermee is niet alles samengevat wat werkveldpartners naar voren brachten, maar wel een probleem geschetst dat hen allen raakt⁵. Empirisch georiënteerd praktijkonderzoek kan helpen om de uitdagingen in de uiteenlopende werkvelden scherper in beeld te krijgen en samen op te zoek gaan naar perspectieven voor het professionele spreken en handelen.

3. Naar een nieuw lectoraatsthema

Een collega verwoordde bovenstaande in een kernachtige conclusie: het gaat om de vraag naar God, geloof, zin en betekenis in een post-christelijke context vanuit een voluit christelijk theologisch perspectief en de ervaring hiervan in het persoonlijke leven. Dat is de gemeenschappelijke zoektocht die ons de komende jaren voor ogen staat in de uiteenlopende subdomeinen van ons werkveld (kerken, scholen, instellingen en organisaties). Met het oog daarop hebben we ons bezonnen op een thematiek die focus aanbrengt in onderzoek en kennisdeling. We vinden dat in *het doen van onderzoek naar*

(a) hoe tijdgenoten, zowel van binnen als van buiten de christelijke traditie, in tijden van transitie zoeken naar zin en betekenis en

(b) waaraan ze in deze zoektocht zin en betekenis ontlenu,

(c) hoe christelijke theologische professionals hen, zowel in de persoonlijke levenssfeer als in het publieke domein, zinvol kunnen begeleiden of ondersteunen

(d) en wat deze professionals nodig hebben om deze rol op een goede manier inhoud te kunnen geven.

Kort samengevat: het gaat om de zoektocht naar (a) en de ervaring van zin en betekenis (b), het hierbij inbrengen van een christelijk perspectief (c) en (d) de professionele vorming die hiervoor

⁵ De reacties van werkveldpartners zijn vastgelegd in *fieldnotes*. Hierin zijn de thema's en vragen per subdomein meer concreet verwoord.

nodig is. Ook onderwijs- en overdrachtvormen kunnen daarbij object van onderzoek zijn. Deze vragen willen we samen met onze werkveldpartners en studenten onderzoeken en de inzichten hieruit delen in ons onderwijs en met het werkveld.

Daarbij kwamen we al zoekend en overlegend uit op een voorlopig thema. Het is aan de nieuwe lector om samen met de nieuwe kenniskring het thema en de daaraan verbonden onderzoeksvragen definitief vast te stellen en verder uit te werken voor de verschillende subdomeinen. Het voorlopige thema is als volgt geformuleerd:

Geloof en zin in tijden van transitie

Zin en betekenis kan in van alles en nog wat gelegen zijn, maar kan ook ontbreken of tussen de vingers doorglippen, zeker in tijden dat alles lijkt te schuiven en te veranderen. We leven immers niet alleen in een tijdperk van veranderingen, maar - in de woorden van transitiekundige Jan Rotmans – in een verandering van tijdperk. Veranderingen die al langere tijd gaande zijn, raken in een versnelling, de samenleving verkeert op een kantelpunt⁶. Niet alleen op religieus en levensbeschouwelijk terrein, maar ook bijvoorbeeld in haar economische en democratische functioneren. Deze versnelling raakt het functioneren van kerken, scholen en andere werkveldpartners en de CHE zelf als centrum voor onderzoek en onderwijs. Wat geeft in deze verandertijd zin en betekenis aan het leven van mensen in hun uiteenlopende leefsituaties en levensfasen? Die vragen raken ook leraren op middelbare scholen. Niet alleen de leerlingenpopulatie is vaak zeer divers, ook docenten zelf zijn zoekend als het gaat om de christelijke identiteit van hun school. Wat ervaren zij en andere tijdgenoten als 'goed nieuws' voor hun leven? Hoe verhoudt dit zich tot het Bijbelse spreken, dat zowel schurend en vervreemdend kan zijn als hoopvol en bevrijdend? Hoe kunnen theologische professionals vanuit een christelijk perspectief zo bij anderen langszij komen dat zij ontdekken dat geloven zinvol is in tijden van verandering en onzekerheid?

We beseffen goed dat uiteenlopende doelgroepen vragen om eigen aanvliegroutes. Dat geldt in het bijzonder voor de tieners in een voor hen 'verplichte' onderwijssetting. Maar het geldt evenzeer voor jongeren in de kerk of op straat of voor ouderen in een verpleeghuis. Het is aan de betrokken kerntaakteams en hun werkveldpartners om hierin begaanbare wegen te zoeken en aan de lector om hen in dit proces te begeleiden en voor te gaan.

⁶ <https://www.janrotmans.nl/transities-en-transitiekunde/>